

ГЕОТОП "ГЛУХИТЕ КАМЪНИ", ХАСКОВСКА ОБЛАСТ

Венелин Желев¹, Камелия Янкова¹, Здравко Илиев², Георги Нехризов³

¹Минно-геоложки университет "Св. Иван Рилски", 1700 София; vjjelev@yahoo.com

²Софийски университет "Св. Климент Охридски", 1000 София

³Национален археологически институт с музей, Българска академия на науките, 1000 София

РЕЗЮМЕ. Геотопът "Глухите камъни" представлява група от скални пирамиди, разположени сред кисели приабон-олигоценски туфи и риолити, образувани преди 25-35 млн. г. Обектът е обявен за природна забележителност през 1972 г. и се намира на 620 m надморска височина в землището на с. Дъбовец, Хасковска област. Скалните пирамиди са образувани сред материалите на две вулканогенни задруги – задругата на Лозенския кисел вулканизъм и задругата на втория кисел вулканизъм. Те имат формата на разкъсана скална греда с обща дължина 400 m и дебелина 30-40 m по билото на рида "Гората", източно от вр. Света Марина. Глухите камъни са обект с естетическа и археологическа стойност. Основната забележителност на геотопа са многобройните изсичания в скалите. Започналите през 2008 г. археологически проучвания показват, че "Глухите камъни" представляват комплекс от над 300 древни скално-издълбани трапецовидни ниши. Установиха се културни напластявания от двете фази на желязната епоха, както и следи от обитаване от античността и средновековието. Особено значимо е разкриването на трикорабна църква от ранновизантийския период, функционирането на която е продължило до зрелото средновековие. В района на скалните пирамиди има и естествени скални ниши и пещероподобни образувания, някои от които са доста обширни. Съгласно разработената методика за оценка на геоложки феномени в България геотопът "Глухите камъни" съответства на критериите за обект с национална значимост.

GEOSITE "THE DEAF STONES", HASKOVO DISTRICT

Venelin Jelev¹, Kamelia Yankova¹, Zdravko Iliev², Georgi Nehrizov³

¹University of Mining and Geology "St. Ivan Rilski", 1700 Sofia; vjjelev@yahoo.com

²Sofia University "St. Kliment Ohridski", 1000 Sofia

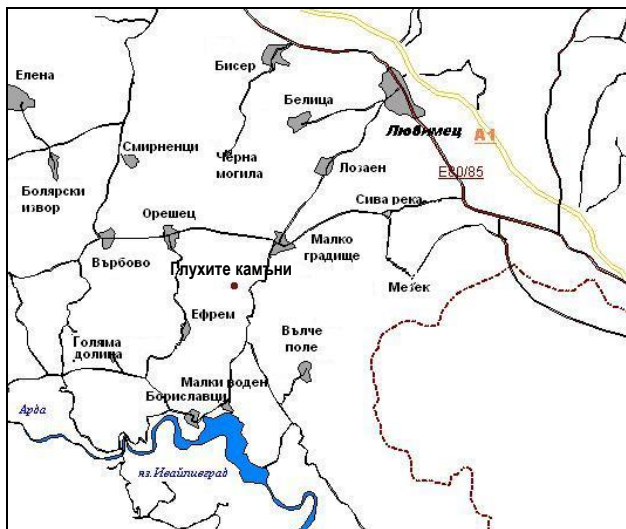
³National Archaeological institute with Museum, Bulgarian Academy of Sciences, 1000 Sofia

ABSTRACT. The geosite "Deaf Stones" is a group of rock pinnacles among acid Priabonian-Oligocene tuffs and rhyolites formed 25-35 Ma ago. The object is declared natural landmark in 1972. It is situated at 620 m altitude in the land estate of the village of Dubovets, Haskovo District. The rock pinnacles are formed among the materials of two volcanic units – formation of the Lozen acid volcanic activity and formation of the second acid volcanic activity. They have the form of broken rock girder with total length 400 m and thickness 30-40 m along the ridge of the "The Forest" bank east of "St. Marina" Peak. Deaf Stones are of aesthetic and archaeological value. The main landmarks of the geosite are the numerous cuttings in the rocks. Beginning from 2008 the archaeological research show that the "Deaf Stones" site is a complex of more than 300 ancient rock-cut trapezium-like niches. Cultural layers of two phases of the Iron Age were established, as well as traces of Antique and Middle Ages inhabit. Of special importance is the discovery of three-nave church from the early Byzantine epoch, which has been used up to the late Middle Ages. There are also natural rock niches and cave-like formations in the area of the rock pinnacles, and some of these are rather large. According to the methodology for estimation of geological phenomena in Bulgaria "Deaf Stones" correspond to the criteria for geosite of national importance.

Въведение

Геотопът "Глухите камъни" представлява обект с естетическа и археологическа стойност. Намира се на около 550 m надморска височина в землището на с. Дъбовец, община Любимец, Хасковско (фиг. 1), на 5 km южно от с. Малко градище (N 41°43'36,6"; E 25°56'56,3"). Като геоложки феномен той представлява поредица от скални пирамиди с височина 30-40 m, оформени сред приабон-олигоценски туфи и риолити по билото на рида "Гората" (фиг. 2). В тези пирамиди са издълбани скални ниши, свързвани с култово-ритуалните практики на траките (фиг. 3).

Геотопът е обявен за природна забележителност през 1972 г., като в заповедта за защита нишите са отбелязани като естествени образувания. Геотопът е описан от Илиев и Желев (2002) под формата на досие в Регистъра и кадастъра на геоложките феномени в България. В настоящата работа се предлагат нови данни за геологията на района и археологическата дейност в рамките на защитената площ, както и оригинални фотографии на геоложкия феномен. Допълнени са също така и данните за геотуристическото значение на геотопа, в съответствие със сведенията за посещаемостта на обекта през последните няколко години.

Фиг. 1. Геотопът се намира на 620 m надморска височина в землището на с. Дъбовец, община Любимец, Хасковска област

Кратки данни за геоложкия строеж на района

Районът на геотопът “Глухите камъни” попада в кисели палеогенски (приабон-олигоценски) туфи и риолити (фиг. 3), изграждащи ядката на Ибреджекската хорст-антиклинала (Боянов, 1971). Той включва три тектонски единици: Ибреджекския хорст, Бряговското понижение (грабен) и Лозенското понижение (грабен). Ибреджекският хорст е изграден главно от приабон-олигоценски седименти и вулканити, продукт на Малоградищенския (Иванов, 1960) или Вълчеполски (Янев, 1981) вулкан, обединени в задругата на Лозенския кисел вулканизъм. Хорстът е усложнен от множество разломи с изток-западна и северозапад-югоизточна посока, които обуславят формирането на второразрядни хорстовидни структури, в които се разкриват докамбрийски високостепенни метаморфити.

Южната граница на хорста с Бряговското понижение е Златоустовският разломен сноп, който има характер на южновергентен възсед, по който приабон-олигоценските скали на хорста възседат Вълчеполската моласа, запълваща грабена. Северната граница на хорста е ненаименуван разлом с изток-западна посока, който най-вероятно е заложен през приабона, но има и неотектонска изява и се маркира от делувиялно-пролувиален шлейф в северното подножие на ридата “Гората”. На север от разлома попада Лозенското палеогенско понижение, от което на повърхността се разкрива главно неогенската му покривка, представена от Ахматовската свита.

Освен вместиците палеогенски туфи и риолити тук се разкриват докамбрийски високостепенни метаморфити, палеогенски седиментни, седиментно-вулканогенни и вулканогенни скали, неогенски и континентални кватернерни седименти.

Докамбрийските метаморфити са представени от две свити: Жълтичалска пъстра свита и Чепеларска пъстра свита. Жълтичалската свита включва гнайси, шисти и амфиболити и се приема за част от Прародопската

надгрупа (архай?). Разкрива се под формата на малки хорстовидни структури в западната част на ридата “Гората”.

Палеогенските скали са представени от две седиментни задруги (брекчоконгломератна и въгленосно-песъчлива) с приабонска възраст, разкриващи се в централната и западна част на ридата “Гората”. Над тях следват скалите на Лозенския кисел вулканизъм, включващи стратифицирани седиментно-вулканогенни скали и секущи субвулкански тела и дайки с приабонска възраст. В основата на стратифицираните скали се разкрива пачка от брекчи и риолитови туфобрекчи, над които следва пясъчникова пачка и пачка от кисели туфи, туфити и варовици с обща видима дебелина до 800 m. Те се разкриват главно в източната част на ридата “Гората”. Процепени са от субвулкански тела и дайки, на места прехождани в лавови потоци, с кисел състав. Те са картирани като две самостоятелни петрографски групи. Първата включва риодацити и трахидацити, разкриващи се в централната и източна част на ридата “Гората”, а втората включва риолити, риодацити и дацити, разкриващи се под формата на субвулкански тела в северния склон на ридата “Гората” (южно от с. Малко Градище) и дайки в южния склон (северно и североизточно от с. Вълче поле). В южния склон на ридата (западно от шосето Малко Градище – Дъбовец), се разкрива пачка от варовици, отнасяна към задругата на 1-вия кисел вулканизъм от Източните Родопи (олигоцен) и едно голямо тяло от риолити и трахириолити, считани за продукт на 2-рия кисел вулканизъм (олигоцен).

Южно от ридата “Гората”, на широка площ се разкрива дебелината до 400 m Вълчеполска моласова свита, включваща конгломерати, пясъчници, глини и въглища с прослойки от кисели туфи. Възрастта ѝ се приема за олигоцен-миоценска. Северно от ридата “Гората” широко се разкрива Ахматовската свита, изградена от чакъли, пясъци и глини с дебелина над 230 m.

Фиг. 2. Риолитите имат формата на разкъсана греда, която изгражда билото на ридата “Гората”, източно от вр. Света Марина

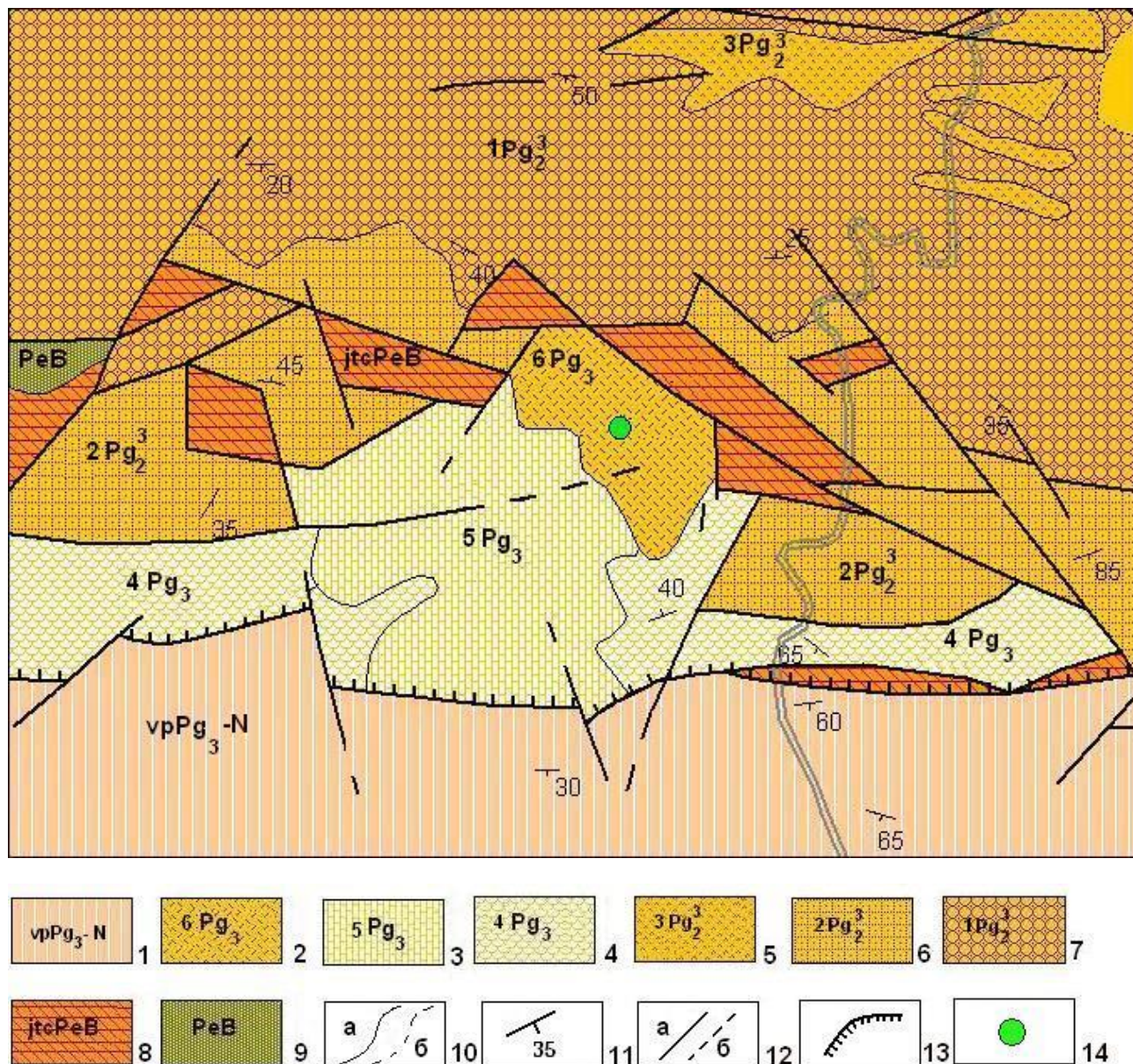
Кватернерът е представен от малки разкрития на алувиални седименти в югозападната и североизточната част на района и пролувиални и делувиялно-пролувиални наслаги, развити по северния стръмен склон на ридата “Гората”, между с. Мезек и западно от с. Малко градище.

Характеристика на геотопа

Образуването на “Глухите камъни” е резултат от вулканските процеси и ерозията. Ерозията е разрушила коренните скали – главно риолити, но с повече разливи, туфозен материал и приабонския базален конгломерат, а здравите риолити са останали като позитивни релефни образувания. Вероятно това е пукнатинен вулкански корен, с малко запазени разливи около него. На терена риолитите оформят разкъсана скална гредка с дайкообразен облик (фиг. 2), но без ясни контакти с вместващите ги скали,

представени от редуване на риолитови туфи, риолити и приабонски конгломерати. Общата дължина на разкритието е около 400 m при дебелина от 30 до 40 m. Посоката на “гредата” е 120°. Тя изгражда билото на ридата “Гората”, източно от вр. Света Марина.

Височината на отделните зъбери е 30-40 m, като най-внушителен е “Самия камък”, който е най-висок от всички, но е разположен най-ниско, в източния склон на ридата. Той е недостъпен без специални съоръжения.

Фиг. 3. Геоложка карта на района в М 1:50000 (по Боянов и др., 1989): 1 – задруга на Вълчеполската моласа (Олигоцен-Миоцен) от чакъли, конгломерати, пясъчници, глини, кисели туфи, въглища; 2 – задруга на втория кисел вулканизъм (Олигоцен) от риолити, трахириолити; 3 и 4 задруга на първия кисел вулканизъм (Олигоцен); 3 – пачка на органогенни (рифови) варовици; 4 – пачка кисели туфи, туфити, органогенни варовици; 5 – задруга на Лозенски кисел вулканизъм (Горен Еоцен) от риодацити, трахи риодацити, до трахитацити; 6 – въгленосно-песъчлива задруга (Горен Еоцен) от конгломерати, пясъчници, глинести алевролити и въглища; 7 – брекчоконгломератна задруга (Горен Еоцен) с червени и червеновиолетови брекчоконгломерати, конгломерати и пясъчници; 8 и 9 Прародопска надгрупа (Докамбрий); 8 – метаултрабазити (метасерпентинити); 9 – Жълтичалска пъстра свита: гнайси, шисти и амфиболити; 10 – литостратиграфска граница, а) нормална, б) трансгресивна; 11 – знак за ориентировка на пластовете; 12 – разсед, а) установен, б) предполагаем; 13 – навлак; 14 – местоположение на “Глухите камъни”

Риолитите са напукани главно в три посоки. Основната система пукнатини има посока 20° и потъва на ИЮИ под ъгъл 70° . По нея гредата се напуква блоково и най-силно се еродира, поради което тя е разкъсана на отделни скални разкрития, между които се развива тревна и дървесна растителност. Втората система пукнатини има посока около 110° и следва посоката на "гредата". Тя потъва на СИ под ъгъл 65° . Трета система пукнатини е с посока 135° и потъва $35-40^\circ$ на ЮЗ. По големите пукнатини са се развили ерозионни процеси, които изнасят материал надолу по склона. Цялата "греда" се оказва твърде силно напукана и разчленена на отделни, различно големи фрагменти, които подсилват красотата ѝ. Във всички системи пукнатини се установяват кварцови жилки с дължина до няколко метра и дебелина 1-2 cm. Самите риолити са силно окварцени, което говори за слабо проявена хидротермална дейност. Има и следи от излужване, вероятно на сулфиди. Много са и кварцовите гнезда, струпвания и др. Риолитите са шуплести, на много места по кавернозната им повърхност са се образували микроезерца като очи, в които до късно през лятото има вода.

Фиг. 4. Глухите камъни представляват геотоп с естетическа и археологическа стойност: в приабон-олигоценските туфи и риолити са издълбани скални ниши, свързани с културата на траките

Глухите камъни са обект с естетическа и археологическа стойност (фиг. 4). Те се намират близо до шосето Любимец – Ивайловград, на превала на рида "Гората", недалеч от вр. Света Марина (708.6), на около 1.5 km от горския кантон на билото, вдясно от шосето. Геотопът е включен в един от официалните туристически маршрути в Източните Родопи и се посещава както от туристи, така и от местното население. С кола се достига почти до тях по широк, но неподдържан път с неясни указателни табели. Гледката от скалите е много красива. На юг се намира яз. Ивайловград и селата Бориславци и Малки Воден. На изток – паметникът на вр. Шейновец за събитията през 1912 г., на север се разстилат билните части на рида "Гората", а на запад са зелените дебри на вр. Света Марина. Самите "Глухи камъни" са също в гора от дъбове, липи, дървоводни лески, дървовиден бръшлян и др. От една страна гората ги подчертава със зеления си цвят, тъй като те са бели до жълтеникави, но от друга страна ги скрива от погледа и те не изглеждат много внушителни. В района на скалите има и естествени скални ниши и пещероподобни образувания, някои от които са доста обширни. Една от

тези пещери е била превърната в кариера за трошен камък за строежа на шосето и е напълно унищожена.

Фиг. 5. На върха на скалния масив е изсечена дълбока правоъгълна щерна за събиране и съхраняване на вода

Скалният комплекс "Глухите камъни" е изключително атрактивен археологически паметник. В отвесните стени на повечето от скалите тук са изсечени стотици ниши (фиг. 7). Нишите често са издълбани на труднодостъпни места, на пръв поглед без никаква организация. Върху заравнения връх на най-западния и доминиращ над околните скален масив е изсечена дълбока правоъгълна щерна за събиране и съхраняване на вода (фиг. 5). До нея води добре оформена в камъка двураменна стълба.

Фиг. 6. В южното лице на скалата е издълбано пещероподобно помещение, с правоъгълен план и куполообразно покритие, от което започва добре оформена в камъка двураменна стълба, водеща към щерна

Южното лице на скалата, където започва стълбата, е оформено отвесно (фиг. 6). На това място в скалата е издълбано пещероподобно помещение, с правоъгълен план и куполообразно покритие (Делев 1982, 256-258, обр. 149-156).

През лятото на 2008 г. се постави началото на археологическото проучване на обекта. Проведените обхождания на района показаха, че границите на комплекса са много по-широки.

Фиг. 7. Стотиците скални ниши сред риолитовите туфи често са издълбани на трудно достъпни места

Десетки изявени скали с ниши има и по склоновете. Общият брой на нишите надхвърля 300 – това е най-голямото съсредоточие на такива паметници, срещащи се само в Източните Родопи. Преобладават тези с трапецовидна форма, но има и правоъгълни и арковидни, както и хоризонтално изсечени. В терасирани участъци по склоновете се регистрираха следи от каменни сгради и масивни стени. Множеството иманярски изкопи са разкрили значителни културни напластявания с материали от праисторията до средновековието. Издирванията през 2008 г. се увенчаха с важно откритие – скална гравюра (петроглиф), изсечена в долната част на една от скалите с ниши (фиг. 8). По предварителни оценки изображението представлява соларен символ – стилизирано изображение на слънчевата ладия (Нехризов 2009).

Фиг. 8. Откритата през 2008 г. скална гравюра (петроглиф), изсечена в долната част на една от скалите с ниши по предварителни оценки представлява соларен символ – стилизирано изображение на слънчевата ладия

Особено важни са резултатите от разкопките през 2009 г. Благодарение на тях се изясни, че на обекта има значимо тракийско присъствие в края на II и през I хил. пр. Хр. Разкритите следи от многослойно обитаване – подови замазки и огнища, както и богатият керамичен материал и многобройни находки говорят за изключителен интензитет на използването на това място от траките в продължение на период от около 600 години (Нехризов, 2010).

През тази година започнаха проучванията на църквата, разположена на най-високата площадка на билото (фиг. 9). Паметникът е сериозно пострадал от иманярска дейност, но въпреки това е изяснено, че върху структури от желязната епоха (святилище?) през V-VI в. е изградена трикорабна църква. По-късно сградата е реконструирана и използването ѝ продължава и през средновековието, от когато са установени два строителни периода. При разкопките са открити и части от мраморни олтарни прегради, преизползван по-късно блок с изсечен кръст, фрагментирана църковна утвар, луксозна византийска керамика, монети от XI-XII в. (Кацарова, Грозданов 2010).

Фиг. 9. Средновековната трикорабна църква, разположена на най-високата площадка на билото, е изградена върху структури от желязната епоха (святилище?) през V-VI в.

В процеса на разкриване на църквата се установи, че изсечените в скалата непосредствено северно от нея улеи, помещение, стълба и церна, трябва да се свържат с периодите на нейното функциониране, а не с по-ранните, както се смяташе досега.

Заклучение

При разработването на Регистъра и кадастъра на геоложките феномени в България „Глухите камъни“ са оценени като геотоп с национална значимост (Илиев, Желев, 2002). Това е обект, при който трудно може да се отдели естетическата от духовната и археологическа стойност. Очевидно нишите са основната причина за обявяването му за природна забележителност, макар че в заповедта за защита те са отбелязани като естествени. Независимо от това, районът предлага много добри възможности за отдих и туризъм и обектът се посещава както от любители на природните красоти, така и от почитатели на археологията. За да се посещава от повече туристи е необходимо да се подновят табелите и маркировката, както и да се направят информационни табели с данни за геоложкото развитие на областта и генезиса на скалните образувания. Това ще допринесе за засилване на интереса към тях и задоволяване любопитството на посетителите към геоложките процеси, протичали в района през Приабона и Олигоцената. Комплексът „Глухите камъни“ представлява археологически паметник с висока научна и културна стойност.

Благодарности. Настоящата публикация е резултат от работата по договор ВУ-ОХН-304/07 и ВУ-ОХН-1003/07 с Фонд „Научни изследвания“.

Литература

- Боянов, И. 1971. Младопалеогенски и неогенски наложени депресии върху източната част на Източнородопския блок. – В: Йовчев, Й. (ред.). *Тектонски строеж на България*. С., Техника, 127-132.
- Боянов, И., Д. Кожухаров, А. Горанов, М. Русева, Ж. Шиляфова, Й. Янев. 1989. *Геоложка карта на България в М 1:100000, к.л. Хасково*. Комитет по геология и минерални ресурси, Геология и геофизика АД.
- Боянов, И., Д. Кожухаров, А. Горанов, Е. Кожухарова, М. Русева, Ж. Шиляфова. 1992. *Обяснителна записка към геоложката карта на България в М 1:100000, к.л. Хасково*. С., Jusaautor, 70 с.
- Делев, П. 1982. Сакар планина и Източни Родопи. – В: *Мегалитите в Тракия*. III, С., 173-262.
- Иванов, Р. 1960. Магматизмът в Източнородопското понижение, част I – геология. – *Трудове върху геол. България, сер. Геохим. и пол. изкол.*, 1, 311-387.
- Илиев, З., В. Желев. 2002. *Глухите камъни, с. Вълче поле, Хасковска област*. Геофонд, МОСВ.
- Кацарова, В., Д. Грозданов. 2010. Археологически проучвания на обект "Църква" в м. Глухите камъни, община Любимец. – *Археологически открития и разкопки през 2009 г. С.*, 427-429.
- Нехризов Г. 2009. Скален култов комплекс в м. Глухите камъни при с. Малко Градище, общ. Любимец. – *Археологически открития и разкопки през 2008 г. С.*, 181-184.
- Нехризов Г. 2010. Скален комплекс "Глухите камъни". – *Археологически открития и разкопки през 2009 г. С.*, 188-191.
- Янев, Й. 1981. Вулканизм в Местенском грабене Централных и Восточных Родопях (Южная Болгария). – В: *ПК IX МС, АНСС, р.т. 3.4*.

Препоръчана за публикуване от
Катедра "Геология и палеонтология", ГПФ